

Виступ академіка АПН Горбатенка В. П. «Проблеми розвитку політичної науки і освіти в Україні»

Процес становлення політичної науки і освіти в Україні співпадає в часі зі здобуттям нашою державою національної незалежності. На початку 90-х років Україна вимушена була починати фактично з азів політичної науки. І на цьому складному етапі первісного становлення нової науки вирішальну роль відіграла конструктивна позиція фахівців-гуманітаріїв радянської школи — філософів, соціологів, істориків, правознавців. Завдяки організаторським та інтелектуальним зусиллям таких вчених як І. Курас, В. Кремень, В. Бабкін, М. Михальченко, В. Андрущенко, О. Семків, М. Сазонов, Ф. Кирилюк, Ю. Шемшученко, М. Мокляк, О. Мироненко вже від 1990 р. політологію почали впроваджувати як навчальну дисципліну у вищих навчальних закладах. Поступово були реформовані старі й створені нові кафедри політології у вузах, виникли відповідні відділи в академічних інститутах. Країні вдалося позбутися цілого комплексу однобічних, надмірно ідеологізованих суспільних наук. І вже з 1992 р. у вищих навчальних закладах почала формуватися інфраструктура, спрямована на підготовку професійних політологів. Серед перших було сформовано політологічні відділення в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка і в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Від тих пір ми пройшли значний шлях, про що свідчать, зокрема, кількісні дані про кадровий потенціал фахівців вищої кваліфікації в галузі політичної науки і освіти. Варто навести деякі цифри, що говорять самі за себе. Починаючи з 1993 року в Україні захищено 244 докторських і 1598 кандидатських дисертацій. При цьому динамічний розвиток нашої науки розпочався вже в нинішньому столітті. У 1990-і роки було захищено лише 26 докторських і 115 кандидатських дисертацій. На сьогодні серед докторів політичних наук вже маємо фахівців, які захистили і кандидатську, і докторську дисертації в цій галузі соціально-гуманітарного знання. А десь після 2010 року вже почали з'являтися фахівці, які здобули спеціальну політологічну освіту й захистили обидві дисертації в галузі політичних наук. Серед кандидатів наук питома вага осіб з фаховою освітою стає переважаючою.

Звичайно, серед фахівців-політологів можна виділити групи осіб, які отримали ці звання зі статусних, кон'юнктурних мотивів (представники бізнесу, влади, чиновники різного рівня). Є навіть люди, які зрадили Україну. Однак і серед представників цих груп можна назвати цілий ряд осіб, які вдало поєднують державну чи бізнесову діяльність з науковою

та навчально-виховною. Тим більше, багато є таких, хто реалізували себе в науці й освіті, а потім зайнялися іншою діяльністю.

У кожній країні політологія більше, ніж будь-яка інша суспільна наука, «прив'язана» до національної специфіки. Відтак виникає спокуса визначити її як окрему українську національну науку. В 90-і роки була спроба теоретично обґрунтувати цю концепцію у вигляді «наукового націоналізму», яка, на щастя, не отримала підтримки з боку фахівців. Однак, не виключено, що вона знову може відродитися у видозміненій формі. І ми не маємо права цього допустити. Політична наука повинна не роз'єднувати, а об'єднувати людей і відповідно зосереджувати свій потенціал довкола таких проблем, як соціальне партнерство, підвищення життєвого рівня громадян, консолідація суспільства на поліетнічній, поліконфесійній основі, подолання комплексу меншовартості у викладенні власної політичної історії.

Сучасний етап розвитку політичної науки в Україні можна охарактеризувати як період відносної стабільності. Окреслено предметне поле політології, визначено проблематику і методи досліджень. Вийшли друком численні монографічні праці, підручники, навчальні посібники, довідкові видання, присвячені актуальним проблемам політичної науки. Функціонують політологічні відділення у більш, ніж 20 вищих навчальних закладах. Політичну науку інтенсивно розвивають академічні установи, такі як Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень. Створені і діють, хоча не так активно як належало б, Українська академія політичних наук, Асоціація політичних наук України.

Разом з тим у викладанні політології ще не подоланий значний перекис на користь історико-теоретичних знань. Якщо із загальної політології можна нарахувати десятки авторських і колективних підручників, навчальних посібників, то з прикладної політології існує лише декілька видань. Відповідно такий перекис існує і в навчальних програмах. Вкрай негативною є ситуація з періодичними політологічними виданнями. Ми маємо чимало щоквартальних вісників на базі вузів і наукових установ, однак у нас невиправдано мало часописів політологічного профілю, хоча б рівня «Віче» чи тих досить популярних видань, які на сьогодні вже в силу фінансових причин зникли. Йдеться про журнали «Політологічні читання», «Політична думка», «Нова політика», «Людина і політика», «Політичний менеджмент» та інші. На сьогодні все ще слабкою є інтеграція вітчизняної політичної науки у світовий науково-освітній простір. Водночас є надія на молоду генерацію науковців, які здобувають освіту в нових умо-

вах, знайомі з досягненнями світової науки, швидко оволодівають сучасними методами дослідження, спілкуються іноземними мовами.

Слід зазначити, що ми не маємо традицій по-справжньому незалежної гуманітарної науки, а також досвіду її реального впливу на розвиток політичної системи, демократичної держави. Певні групи вчених зберегли й посилили свою залежність від влади, інші розійшлися по партіях і рухах і переймаються теоретичним обслуговуванням їх інтересів. Спостерігається масовий наплив дилетантів і непрофесіоналів, прагнення приручити політологію, зробити її зовнішньо респектабельною служницею чинної влади. Статус політолога привласнюють самостійно, без будь-якої наукової акредитації, радіо і телекоментатори, політичні оглядачі. Не маючи професійної підготовки в цій галузі знань, вони пропонують свої досить суб'єктивні судження від імені науки про політику, знижуючи її авторитет. Поряд з цим не виконують належним чином свого призначення бути «фабриками думок» такі установи як Національний інститут стратегічних досліджень та Національна академія державного управління при Президентові України. В Україні функціонує близько 150 аналітичних центрів, однак результатів їхнього впливу ані в теоретичному, ані в практичному плані ми не відчуваємо.

В Україні на сьогодні сформовані цілі школи політичної науки і, безумовно, є вагомі досягнення. Зокрема, в галузях етнополітології, політичної історії, політико-правових досліджень, політичної свідомості і культури, політичної теорії і політичної філософії, історії політичної думки, глобалізації і міжнародних відносин та ін. Вагомим досягненням вітчизняної політології є започаткований Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України процес енциклопедичної систематизації політичних знань. Йдеться про два видання «Політологічного енциклопедичного словника», «Малу енциклопедію етнодержавознавства», «Міграційні процеси в сучасному світі». Важливою подією стало видання «Політичної енциклопедії» на базі Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. На сьогодні цей важливий напрям успішно розвивається фахівцями Львівського національного університету імені Івана Франка.

Разом з тим у нас ще недостатньо розвинені цілі напрями політичної науки — партологія, порівняльна політологія, транзитологія, політичний аналіз і прогнозування, футурологія та ін. Варто було б реалізувати двотомну або й тритомну «Політичну енциклопедію» із залученням відомих фахівців з інших країн. Для утвердження належного розвитку політичної науки і освіти академічна й університетська політологія повинні об'єднатися і таким чином активно розвиватися на базі різнома-

нітних центрів, аналітичних структур, творчих колективів. Важливим є також становлення професійної корпорації політологів, що приведе до професіоналізації політологічної аналітики і публіцистики.

Болісною проблемою залишається атестація наукових кадрів. Надмірна формалізація цього процесу призвела до того, що ми з боями реєструємо спеціалізовані вчені ради у визнаних науковою громадськістю академічних установах, таких як Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України чи Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Зрештою, й частина науковців в умовах домінування формальних вимог почали підходити до захисту дисертації як до рутинної справи, не надаючи належної уваги змісту підготовленої роботи. Спецради нерідко відкриваються у вузах, де відсутня політологічна освіта. Дисертантів викликають на засідання експертної ради ДАК при Міністерстві освіти і науки України безпідставно, ігноруючи рішення фахівців. Формалізація цього процесу призвела до того, що зі складу спецрад повиключали філософів, істориків, юристів, які плідно займаються політологічною проблематикою. Те ж саме стосується запрошення опонентів та інших процесів, пов'язаних з атестацією наукових кадрів. Замість формальних перепон варто було б при державному атестаційному органі створити групи провідних фахівців з різних галузей знань, які б визначали тематику перспективних наукових досліджень.

І нарешті найсерйознішою проблемою є ігнорування державою цієї важливої (а в умовах становлення національної незалежності — особливо) системи знань. Йдеться про відсутність важливих політологічних спеціальностей, які готуються у вузах у класифікації професій. В умовах постійної стагнації державного управління, відсутності спадкоємності влади існує невизначеність політики у сфері державного замовлення на певні професії, до яких можна віднести і фахівців політологічного профілю.

У демократичній державі політологія має слугувати суттєвим інтелектуальним ресурсом. Відповідно сьогодні вже недостатньо готувати абстрактних політологів. Назріла необхідність цілеспрямованої підготовки і перепідготовки професійних політиків, парламентарів, працівників державного апарату, політичних консультантів і помічників, фахівців у сфері місцевого самоврядування. Це проблема загальнонаціонального значення, а значить і сподіватися лише на державу в цій справі недостатньо. Треба брати ініціативу до своїх рук. Тим більше, що сьогодні перед нами відкриваються небувалі можливості для самоорганізації на рівні громадянського суспільства.